

csak olyan szöveggel tanácsos végeztetni, amelyben a melléknév kizárólag jelzőként szerepel. Ugyanez vonatkozik az Anyanyelvünk II. 9. oldalán levő 7., 8., feladatra is. Elkerüli viszont a zavarkeltés veszélyét a feladat alkotója, amikor a Nemes Nagy Ágnes-verssel kapcsolatban („Kék a szeme, zöld . . .”) így teszi föl a kérdést: „Mit állít a költő a tó szeméről?” (Anyanyelvünk II. 3. o. 3. feladat.) Ilyen szövegből nem „írhatunk ki” jelzős szerkezetet – a 3. osztály nyelvén „valamilyen + valami” szókapcsolatot, legfőljebb alkothatunk a szöveg szavaiból.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. OPI, Pécs, 1977.
[2] *Békésiné Fejes Katalin–Nagy J. József*: Anyanyelvünk I–II. ált. iskola 3. osztály. Tankönyvkiadó, Bp., 1980.
[3] *Nagy J. József*: Anyanyelvi feladatgyűjtemény az összevont 1–4. osztályú tanulócsoporthoz 3. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Bp., 1980.
[4] *B. Fejes Katalin*: Anyanyelvünk I–II. ált. iskola 2. osztály. Tankönyvkiadó, Bp., 1980.
[5] *B. Fejes Katalin*: Anyanyelvi feladatgyűjtemény az összevont osztályú tanulócsoporthoz 2. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Bp., 1979.
[6] Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért. (Szépe György szerk.) Tankönyvkiadó, Bp., 1979.
[7] Az anyanyelvi oktatás korszerűsítésének változatai. (Szende Aladár szerk.) Tankönyvkiadó, 1981.
[8] *Rácz Endre*: Az anyanyelvi nevelés korszerűsítésének grammatikai megalapozásáról. Nyr. 1980. 4. sz., 456–469. p.

Dr. Hajzer Lajos

Pécs

Néhány magyar hely- és intézménynév orosz visszaadásának kérdéséhez

1.

Az 1978-as új általános iskolai orosz nyelvi tanterv számos megfogalmazása egyértelműen utal arra, hogy a jövőben jóval több olyan magyar hely- és intézménynév kerül(het) orosz szövegekbe, az orosz órák anyagába, amelyekre korábban kevés gondot fordítottunk.

A 8. osztály számára előírt Budapest, Magyarország tájai c. téma tárgyalásakor¹ fontosnak tartanám a debreceni 8. osztályossal megtanítatni a Hajdúság, Nagyerdő, Nagytemplom stb. orosz „megfelelőjét”, a Hortobágy ragozási problémáját. Két évtizedes pályafutásom során eddig még sosem kellett — idegenvezető módjára — kiselőadást tartanom Moszkva és Leningrád nevezetességeiről (pedig erre készítettek fel!), moszkvai barátaim sosem vizsgáztattak Kijevvel kapcsolatos ismereteimről. Annál többet faggattak hazánk nevezetességeiről: a Balatonról és környékéről, a Duna-Tisza közéről, az Alföldről, a Hortobágyról, az utazási irodáinkról, a történelmünkéről, az irodalmunkról, Bartók és Kodály főbb műveiről stb., (amire viszont a főiskolai könyvek is alig-alig készítettek fel). Ez az, amit feltételesen „fordított országismeretnek” neveznék azok esetében, akiknél a célnyelv az orosz.

A reális nyelvi kommunikációs igény tehát a kihívást megtette a hazai russzisztika számára jó néhány évvel ezelőtt az iskolai oroszoktatásban (a magyar-orosz műfordítások esetéről nem is beszélve), az érdemi „válasz” azonban késett és késik, mert — nézetünk szerint — a hazai magyar-orosz kontaktológiai kutatások elmaradtak az oktatás által támasztott igényektől. Az oroszul tanulók egy része ugyanis nem feltétlenül azt akarja közölni az orosz tanárral az órán (avagy levelező partnerével!), hogy Leningrádban (Moszkvában, Kijevben...) született (lakott, volt...), hanem — sok esetben azt, hogy — a Dunántúlon, a Tiszántúlon stb.) esetleg: Jászberényben, Jászládányban, Badacsonyan, Harkányban stb.), mert ez a valós helyzet, amit a gyerek közölni is óhajt (ha erre van kommunikációs igénye). Ehhez azonban a tanuló ma aligha kapja meg a megfelelő segítséget a tankönyvekből, szótárakból, avagy az orosz tanártól...

2.

A nyelvi kontaktológiai kutatások eredményei arra engednek következtetni, hogy a nyelv lexikája (szemantikája) „áthatolhatóbb” a jóval merevebb, évszázadok változtató munkája eredményeképp kialakult grammatikai rendszerrel szemben.²⁻³⁻⁴

Az orosz nyelvbe bekerülő magyar lexikai elemek (köznevek, tulajdonnevek, szókapcsolatok) „megdolgozása” elsősorban a lexika-szemantika síkján megy végbe. Attól függően, hogy az orosz lexikai-szemantikai rendszer adott ponton mily mértékben „toleráns” az új, magyar elemmel kapcsolatban, általában 3 variáns figyelhető meg:

- a) az orosz átírja (transzliterálja) a magyar elemet (I.);
- b) tükörszóként („calque”) lefordítja (II.);
- c) bizonyos elő- és utóképzőkkel (affixumokkal) „oroszosítja” (III.).

(I.) „Много Яблонцаи жило... в Ясшаге...” (М. Сабо. Старомодная история)
„Ленке... родилась в Шаррете...” (Там же.)

„...Перед ним [Юниором] возникал светлый образ отца, показывающего ему созвездия на бескрайнем ночном небе *Альфёльда*.” (Там же.)

„— Это еще не известно, — возразил парень из *Кунишага*. (Т. Череш. Холодные дни)

„Правее, пересекая железнодорожные пути, была дорога на *Татардомб*...” (Л. Барат. Пламя и копать)

(II.) „Дорога домой ведет по *Крепостной улице*...” (М. Сабо. Старомодная история)

„... В тот день в *Большом лесу* гуляют и дочери благочинного Яноша Сабо...” (Там же.)

„Свадебный обед в *«Золотом быке»* выглядел поистине царским...” (Там же.)

„Гости проезжали по *Большой улице*, лучшей улице *Фюзешдьярмата*...” (Там же.)

(„... Сама [Эмма] с Эрнёке идет на реформатское богослужение в *Большую церковь*.” (Там же.)

„Ладно, я поинтересуюсь на *Орлиной горе*.” (М. Хубаи. Три ночи одной любви)

„Вчера они прогуливались на *Орлиной горе*.” (Э. Фейеш. Кладбище ржавщины)

„Графиня Д. жила в Буде, на берегу Дуная, около *Цепного моста*...” (Й. Дарваш. Пьяный дождь)

„Потом бродил по Римской набережной...” (Там же.)
„Неузнаваемо преобразилась Венгерская равнина...” (Й. Дарваш. Колокол в колоде)

(Ш.) „... Это Бекеш и Хайду, два комитата старого венгерского *Затисья*...” (М. Сабо. Старомодная история)

„... Юниор в это время... представляет себя благородным грабителем, скачущим на сивом жеребце по мыльным сердцу холмам и долам Хайдушага, *Нирцины*...” (Там же.)

„... Заехали они [гусары] в *Хайдувцину* ненароком.” (Ф. Карикаш. Янош Корбей)

„Однажды после раздачи почты к нему подошел писклявый ефрейтор с *Затисья*...” (З. Галабарди. Так устроен мир)

„— Моя часть передислоцируется в *Задунайцину*.” (Й. Дарваш. Пьяный дождь)

Fenti példáink is mutatják, hogy hely- és intézménynevek⁵ orosz „visszaadásában” az említett 3 mód néha egy és ugyanazon oroszra fordított irodalmi műben is nyomon követhető. Előfordul az is, hogy valamely denotátum kétféle nyelvi megnevezésben is előfordul (egyszerű transliterált formában + tükörszó, esetleg körülírás formájában):

„В связи с перенесением ежегодной международной ярмарки...освободились... просторы городского парка в центре Будапешта, где есть и озеро... и «*Видам-парк*» — «Веселый парк»...” („Правда”, 8 августа 1981)

„... Но делается это обязательно через «*Ибус*» — туристическое агентство ВНР.” („Правда”, 29 сентября 1983)

„...Следующее интервью я беру у Иштвана Ковача, члена совета, генерального директора «*Махарт*» — венгерской судоходной организации.” („Правда”, 22 сентября 1983)

„Сколько раз я стояла в маленьком будапештском сквере на улице *Мартирок* — на улице Мучеников.” („Советская культура”, 2 апреля 1983)

Tény azonban, hogy azt a luxust aligha engedheti meg magának az iskolai orosz-oktatás, hogy ezen a téren az orosz uzussal merőben ellentétes tendenciákat terjesszen „normaként”. Ilyen történik jelenleg pl. a szakközépiskolák részére kiadott Orosz nyelvkönyv I. esetében, ahol a „*KISZ*” és a „*Felvonulás tér*” orosz átadásakor a szerző — a kiemelt nyelvi elemek esetében — a *transzliterációhoz* folyamodik⁶, jöllehet az orosz nyelv ebben az esetben nem „toleráns”, s lényegében a tükörfordításhoz ragaszkodik:

„Этот плакат солидарности с Луисом Корваланом ... выпущен *Венгерским коммунистическим союзом молодежи*. („Комс. правда”, 15 декабря 1973)

„Вот таким предстал Пакш перед Атилией Чакони, когда ... по заданию ЦК *ВКСМ* он прибыл сюда создавать *комсомольскую* организацию...” („Смена”, 1981, № 14)⁷

„Он [Нац. театр] будет построен... у торжественной *площади Парадов*.” („Сов. культура”, 15 марта 1984)

(„Сюда, на *площадь Парадов*, венгры приходят в свои революционные праздники...” („Комс. правда”, 22 марта 1969)

Bizonyos — közszoí jelentéssel is bíró jelnévi és szónévi elemet tartalmazó — kombinált helynevek (néha intézménynevek) orosz „átadásakor” az orosz sajtó és a ma-

gyar-orosz műfordítások nyelvében gyakran találkozunk a tükörfordítás módszerével (I.), mivel ez bizonyára egyértelműbb információt ad a magyarul nem tudóknak, mint a mechanikusnak tűnő, ám a magyar „couleur locale”-t megőrző transliteráció (II.):

(I.) „... Венгерский князь Арпад... остановился у токайской *Лысой горы*...” („Комс. правда”, 23 октября 1983)

„... *На Большом кольце* такая суетолака, что и не пройти.” (Л. Мештерхази. Вспышка магния)

„... Тот вышел *на Бульварное кольцо*...” (М. Залка. Осада)

„Цобор прошел до конца *по Малому Бульварному кольцу*...” (И. Добоzi. Без власти)

„... Веселая ребячья цепочка тянулась *по Швабской горе*.” („Огонёк”, 1978, № 48)

„*Пограничная гора* — знаете какая высокая!” (Л. Мештерхази. Реквием по выдающемуся таланту)

„... На склонах *Липовой горы* можно строить высокие дома.” (Л. Мештерхази. Реквием по выдающемуся таланту)

„... Мы с ним собрались пойти *в Прохладную Долину*.” (Там же.)

„— А куда же? Может *на Комариный остров*?” (К. Фехер. У меня будет остров!

„... С вершины *Холма роз*... весь город представляется огромным ... облаком. (И. Дарваш. Город на трясине)

„Дюри... ночевал в *«Семи совах»*, столовался на улице Кепиро...” (К. Миксат. Зонт святого Петра)

(II.) „Со стороны Буды они [русские] уже *в Хьювёшвелде*.” (И. Дарваш. Город на трясине)

„Вы можете прийти *на Кёрута* с семьей, друзьями, в одиночку.” („Неделя”, 1983. № 52)

„... Его роту переправили на тот берег и высадили в конце улицы *Араньхал*.” (И. Добоzi. Без власти)

„Цобор вернулся к дому с провалившейся крышей на улице *Фе*...” (Там же.)

„Ближе к полудню выпьет пива в *«Сарваше»*...” (М. Каффка. Цвета и годы)

Перечень цитированных переводов с венгерского

1. Л. Барат. Пламя и копоть (Перевод К. Иванова), В сб. «Человек в кожаной тужурке», Изд-во «Прогресс», М., 1969.
2. З. Галабарди. Так устроен мир (Перевод И. Салимона), «ИЛ», 1971. № 7.
3. И. Дарваш. Пьяный дождь (Перевод Б. Гейгера), В сб. И. Дарваш. Колокол в колодце. Пьяный дождь. Романы, Изд-во «Прогресс», М., 1975
4. И. Дарваш. Колокол в колодце (Перевод Б. Гейгера), В предыд. сборнике.
5. И. Дарваш. Город на трясине (Перевод К. Иванова, Н. Дзубы, В. Мусатова и Ю. Шишмонина), Воениздат, М., 1977
6. И. Добоzi. Без власти (Перевод Ю. Шишмонина), Воениздат, М., 1982
7. М. Залка. Осада (Перевод Ф. Осколкова) Воениздат, М., 1983
8. Ф. Карикаш. Янош Корбей (Перевод А. Кун Москва, 1959
9. М. Каффка. Цвета и годы (Перевод О. Россиянова), Изд-во «Худ. литература», М., 1979
10. Л. Мештерхази. Реквием по выдающемуся таланту (Перевод Ю. Гусева) В сб. Л. Мештерхази. Избранное, Изд-во «Прогресс», М., 1977
11. Л. Мештерхази. Вспышка магния (Перевод А. Науменко), В предыд. сборнике.
12. К. Миксат. Зонт святого Петра (Перевод Е. Терновской и Е. Тумаркиной), Изд-во «Худ. литература», М., 1978
13. М. Сабо. Старомодная история (Перевод Ю. Гусева), Изд-во «Прогресс», М., 1980

14. Э. Фейеш. Кладбище ржавщины (Перевод Т. Воронкиной) В сб. «Сорб, венг. пьеса», Изд-во «Искусство», М., 1974
15. К. Фехер. У меня будет остров! (Перевод О. Громова), Изд-во «Детская литература», М., 1982
16. М. Хубаи. Три ночи одной любви (Авт. перевод Е. Бочарниковой и Г. Белянова)
17. Т. Череш. Холодные дни (Перевод И. Салимона), В сб. «Человек в кожаной тужурке».

FELHASZNÁLT ÉS IDÉZETT IRODALOM

1. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve, 2. kiadás, Budapest, 1981. 485. lap.
2. Л. П. Крысин. Иноязычные слова в современном русском языке, Изд-во «Наука», М., 1968, с. 21.
3. Ю. Д. Дешериев, И. Ф. Протченко. Процессы взаимодействия русского и других языков народов СССР, РЯШ, 1966 № 1, с. 7.
4. Ю. Д. Дешериев, И. Ф. Протченко. О некоторых вопросах развития языковой культуры народов СССР, ВЯ, 1966, № 2, с. 11.
5. J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése, Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. 81—98. lap.
6. Giró Szász Magda: Orosz nyelvkönyv I. 5. kiadás, Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. 10., 19., 25., 81., 92., 108., 109., 111., 113. és 117. lap.
7. Hajzer Lajos: Az orosz helyesírás iskolai tanításának néhány kérdéséről, In: „A korszerűbb orosznyelv-oktatásért” I. (Szerk.: dr. Misky György), Pécs, 1982. 35—37. lap.